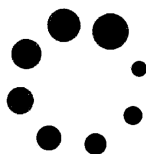

ЦЕНТР ДОСЛІДЖЕНЬ
ПОЛІТИЧНИХ ЦІННОСТЕЙ

КУЛЬТУРА ДІАЛОГУ

НАЦІОНАЛЬНИЙ
КРУГЛИЙ СТІЛ
В ЄДНОСТІ СИЛА

Харків
«ФОЛІО»
2021

ПЕРЕДМОВА

Національні круглі столи повинні були б бути проведені набагато раніше. Адже їх мета, перш за все, зібратись разом і обговорити наболіле. І звичайно, у процесі розмови спільно знайти рішення. Для України, що перебуває у стані війни, в тому числі й інформаційної, внутрішній діалог має беззаперечну роль. Наше суспільство намагаються розколоти роками, навіть століттями. Постійні дискусії на теми, що хвилюють, та пошук консенсусу — запорука до об'єднаної та сильної нації.

Важливим є те, що національні круглі столи окрім лідерів думок та науковців, залучають до діалогу і широкий загал. У межах проекту торкнулися семи вагомих тем, які так чи інакше стосуються кожного українця: культура діалогу, історія та історичні постаті, мова, віра та релігія, щастя, екологія, мистецтво. Різні думки експертів на чутливі питання дозволяють не тільки заповнити прогалини публічних дискусій, а й зробити власні висновки та напрацьовувати наші українські наративи.

Не дарма першою дискусією стала саме культура діалогу, без якої неможливо почути та поважати іншу точку зору. Усе це — невід'ємна складова єдності. Бо постійні спроби розділити українців і посварити, здатен побороти саме адекватний діалог. Консолідоване суспільство, що відстоює свої кордони й усвідомлює національну ідентичність є недосяжною мішенню в очах країни-агресора. Тож рухаємося до впровадження культури діалогу на рівні всієї держави.

Україна — багатогранна країна. І українці з півдня, півночі, сходу і заходу — різні. Своїми традиціями, звичаями, спадщиною або поглядами. Проте саме у різноманітності наша унікальність та єдність. А у єдності — наша сила. І спільна риса, яка допомагає нам бути згуртованими, попри обставини — це вміння розмовляти один з одним і поважати іншого.

Інформація у цьому збірнику, це частина інформаційної кампанії Міністерства культури та інформаційної політики. Додатково раджу переглянути й серію відеороликів з національних круглих столів, де доступні повні записи вищезгаданих дискусій. Також функціонує сайт з основними тезами спікерів, інфографікою та відео. Для зручності все структуровано за темами. Даємо QR-код з посиланням: <https://tables.mkp.gov.ua>

Приємного читання. І пам'ятайте: тільки у тій суперечці народжується істина, яка готова визнати й інший погляд чи думку.

*Олександр Ткаченко,
міністр культури
та інформаційної політики України*

Перший Національний круглий стіл
на тему «Культура діалогу»
відбувся у Києві 10 вересня 2020 року

Доповідачі:

1. **Анатолій Єрмоленко**, директор Інституту філософії імені Г. С. Сковороди НАН України.
2. **Сергій Йосипенко**, заступник директора Інституту філософії імені Г. С. Сковороди НАН України, доктор філософських наук.
3. **Віталій Нечипоренко**, науковий співробітник відділу соціальної філософії Інституту філософії імені Г. С. Сковороди НАН України, кандидат філософських наук.
4. **Ігор Козловський**, вчений, релігієзнавець, письменник, громадський діяч, кандидат історичних наук.
5. **Олесь Доній**, ідеолог, голова ГО «Центр досліджень політичних цінностей».
6. **Олександр Положинський**, співак, шоумен, радіоведучий.
7. **Мирослав Маринович**, правозахисник, публіцист, релігієзнавець, член-засновник Української Гельсінської групи.
8. **Ян Валетов**, український письменник-фантаст і журналіст.
9. **Володимир Паніотто**, український соціолог, доктор філософських наук, генеральний директор Київського міжнародного інституту соціології, професор кафедри соціології Університету «Києво-Могилянська Академія».
10. **Влад Троїцький**, український театральний актор, режисер, драматург і телеведучий.

Анатолій ЕРМОЛЕНКО

Доктор філософських наук,
професор.

Член-кореспондент НАН України.
Заслужений діяч науки і техніки
України.

Директор Інституту філософії імені
Г. С. Сковороди НАН України

АРГУМЕНТАТИВНИЙ ДИСКУРС У КУЛЬТУРІ СУСПІЛЬНОГО ДІАЛОГУ

Цей розділ підготовлено на основі доповіді, проголошеної на загальноукраїнському круглому столі «Культура діалогу», який відбувається за ініціативи Громадської організації «Центру досліджень політичних цінностей» та підтримки Міністерства культури та інформаційної політики України. Адже ми сьогодні, як ніколи, потребуємо діалогу: діалогу влади й громадянського суспільства, діалогу політичних партій, влади та бізнесу, наукових експертів і громадських організацій, громадян між собою,

Можна сказати, що сьогодні діалог — мало не найуживаніше поняття у практичній, соціальній та політичній філософії, адже у світі постійно відбувається сила-силенна всіляких публічних заходів: конференцій, семінарів, круглих столів, громадських слухань та інших обговорень. Це пов'язано з необхідністю і потребою обговорення різних проблем, які потребують нагального вирішення. Останнім часом говорять навіть про «діалогічну цивілізацію», зокрема

про це йшлося на останньому Всесвітньому філософському конгресі у Пекіні 2018 року.

Причиною такої уваги до діалогу є й певна криза інституцій «представницької демократії», що її британський соціолог Інгольфур Блюдорн назвав «симулятивною демократією». У зв'язку з цим науковці, політичні й громадські діячі дедалі більше звертаються до концептів «прямої демократії», «дорадчої демократії», демократії обговорення, що урешті-решт узагальнюється концептом деліберативної демократії. Таким чином, створення інституцій деліберативної демократії є нагальною проблемою нашого часу, що неможливо без спілкування, діалогу, культури аргументативного дискурсу.

Слід зауважити, що традиція діалогу досить давня, за приклад можуть правити діалоги Сократа, які дійшли до нас у письмових діалогах Платона, у давньогрецьких драмах, що утворювали єдність із філософськими діалогами, яку зауважував Ф. Ніцше у творі «Сократ і драма». Діалог властивий багатьом культурам, як показав Амартія Сен у своїй книжці «Ідентичності. Чому немає боротьби культур». У дискусії із С. Гантінгтоном, відомим насамперед своїм твором «Зіткнення культур», Сен наводить переконливі приклади єдності культур. Йдеться тут зокрема про публічні обговорення і дебати, про керування суспільством засобами дискусії, що їх Сен називає «глобальними коренями демократії», які «мають тривалу історію в усьому світі»¹. Це ті чинники, які зв'язують культури, утворюючи підґрунтя для досягнення порозуміння та інституціалізації спільної відповідальності в сьогодишньому глобалізованому світі. Отже, діалог має стати й головною інституцією, точніше, метаінституцією розв'язання проблем і на міжнародному рівні. Суспільство не тільки за ідеєю, а й соціально-онтологічно вже перетво-

¹ Sen A. Die Identitätsfalle. Warum es keinen Krieg der Kulturen gibt. München : C. H. Beck, 2007. S. 64-67.

рилось на планетарну цивілізацію. Сучасні виклики й загрози, що постають у вигляді глобальних проблем потребують інституцій спільної відповідальності, складником якої є діалог: діалог культур, народів, етносів, націй і держав.

Зазначимо також, що поворот до діалогічної філософії перетворився на провідну тенденцію в західній філософії післягегелевого періоду, яка проявилась у філософії Людвіга Феєрбаха, Мартіна Бубера та ін. Ця тенденція була спрямована на подолання монологічної парадигми філософії свідомості німецького трансцендентального ідеалізму, повертаючись до витоків філософствування — до діалогу, коли діалогічні «суб'єкт-суб'єктні відношення» заступають монологічні «суб'єкт-об'єктні відношення». Зрештою ця тенденція як соціально-онтологічне явище виникла за новоєвропейської доби, коли були закладені основи у творенні інституцій громадянського суспільства, які формувались синхронно з виникненням національних економік і національних держав. Отже, як метаінституція діалогічно-дискусійна тенденція бере свій початок за новоєвропейської доби, коли підважується традиційна звичаєвість, а її місце заступає ідея розуму. «Дискусійна діяльність, — зазначає Ґунар Скірбек, — утілюється у визначальних інституціях модерного суспільства, зокрема в науці, а також у вигляді публічності, що виникли на засадах просвітництва, як передумови осмисленої (sinnvoller) демократії, — у політичній та правовій системах»¹.

На початку ХХ сторіччя ця тенденція дістала свого втілення у відродженні німецьким філософом Леонардом Нельсоном політичного неосократичного діалогу; особливо вона дається взнаки другої половини ХХ сторіччя, що позначається такими поняттями, як «неосократичний діалог»,

¹ Skirbek G. Religion und Moderne. Die Modernisierung des Bewusstseins und die Notwendigkeit der Religionskritik/ Filosofia trascendentalpragmatica. Transzendentalpragmatische Philosophie. Skritti in onore di Karl-Otto Apel per il suo 85% compleanno. Cosenza : Pellegrini Editore, 2007. S. 441.

«трансцендентальна прагматика», «комунікація», «спілкування», «аргументація», «дискурс» тощо. Ці категорії поширюються на цілий спектр людських взаємодій — політику, економіку, науку, виховання й особливо на етику. Тенденція інституціалізації діалогу триває й XXI сторіччя, постаючи як провідна парадигма практичної філософії, економічної теорії, політології та ін., вона впливає й на художню творчість, драматургію, театральні практики, громадські перформанси тощо.

Про це зокрема свідчать і всесвітні філософські конгреси, присвячені сократичному діалогу, в яких беруть участь фахівці різноманітних сфер людської діяльності. Мені також довелося брати участь в одному із таких форумів з діалогу, де представники різних сфер людської діяльності демонстрували свої напрацювання в застосуванні діалогу в усіх сферах суспільства: у науці, економіці, політиці, вихованні. На цьому конгресі було презентовано проект застосування неосократичного діалогу в такій специфічній сфері, як пенітенціарна служба, коли засоби діалогічного спілкування були застосовані для перевиховування злочинців, аби вони не вдавалися до рецидиву після закінчення терміну ув'язнення.

Урешті-решт діалог є однією з архетипових ознак і української культури, що тягне свій родовід від сократичного діалогу Григорія Сковороди, саркастичних діалогів Івана Котляревського, драматичних діалогів Тараса Шевченка, Івана Франка, конфліктно-скандальних діалогів Івана Нечуя-Левицького та багатьох інших українських письменників. Леся Українка започаткувала новий жанр в літературі, а саме, яку Володимир Єрмоленко назвав «сократичною драмою», а я називаю «поетично-практичною філософією діалогу». У цих «сократичних драмах» філософія присутня не тільки тематично, — за поняттевим змістом, відповідаючи на філософсько-світоглядні запитання, а й за методологією, набуваючи виміру філософської парадигми. Досвід

названих постатей, які в нашій культурі є світоглядними, ціннісними і морально-етичними дороговказами, орієнтирами, вкрай актуальний і потрібний нам сьогодні.

Філософія і практика діалогу є важливим складником філософського дискурсу в сьогоднішній практичній філософії України, коли комунікація, спілкування, діалог і дискурс перетворились на провідну парадигму в нашій філософії¹. До діалогу звертаються й українські політики. Можна сказати, що тільки ледачий сьогодні не закликає до діалогу. Навіть ті, хто донедавна паплюжив український прапор, закликав до братерства на основі ідеології «руського світу», сьогодні говорять про необхідність діалогу. Тому важливо з'ясувати, що таке діалог, за яких умов і за якими правилами він має здійснюватись, хто може брати в ньому участь, де міра толерантності в діалозі, як його можна використати як засіб досягнення порозуміння, аби в суспільстві можна було б досягати злагоди та єднання.

Інколи можна почути, що в суперечці народжується істина. Проте це твердження не цілком правильне, істина радше народжується в дискусії, точніше, в дискурсі. Адже суперечка є тільки одним із проявів мовленнєвої комунікації між людьми, поруч з якою існує чимало й інших її проявів: бесіда, діалог, дискусія, диспут, дебати, дискурс та інші. Не треба також забувати, що українська мова багата й на інші означення різних проявів спілкування та мовної комунікації: розмови, балачки, теревені, плітки, базікання тощо. Однак і сама дискусія не приведе до істини без перевірки шляху досягнення порозуміння стосовно того, що є істиною. Перевірка цього шляху й потребує відповідної **культури діалогу**, пов'язаної з дотриманням певних принципів, правил і процедур. Нехтування цими правилами може

¹ Ермоленко А., Попович М., Малахов В., Ковадло Г. Діалог як шлях до порозуміння. Монографія. Київ : Інститут філософії імені Г. С. Сковороди НАНУ, 2017.

привести до того, що діалог перетворюватиметься на по-
рожні розмови та безплідні балачки.

Ці правила передбачають: **а) повагу до опонентів;** **б) увагу до їхніх аргументів, коли не залишається поза увагою будь-який розумний аргумент;** **в) відкритість стосовно учасників діалогу;** **г) відсутність тиску, як внутрішнього, так і зовнішнього, викликаного відносинами панування.** Принципами діалогу є такі: **а) зрозумілість;** **б) правдивість;** **в) істинність;** **г) правильність**¹. Діалог — це ставлення до Іншого як до Рівного, це вміння говорити й вміння слухати Іншого як Інакшого, і попри Інакшість — це прагнення знайти спільну мову зі своїм співбесідником. Отже, це ознаки відкритого аргументативного діалогу, чи дискурсу, не спотвореного відносинами панування. Це діалог, у якому має діяти єдиний примус: примус вагомішого аргументу (Ю. Габермас).

Суперечка спрямована не на досягнення порозуміння щодо істини та правильності соціальних (правових, морально-етичних норм, а на перемогу над суперником за будь-яку ціну. Використовуючи маніпулятивні технології, засоби введення в оману тощо, у суперечці дискурс перетворюється на асиметричний, викривлений відносинами панування, діалог. Тому для нас важливим є не просто діалог, а саме дискурс, який спирається на аргументацію. Дискурсом є змагання аргументів як ретельний, самокритичний і партнерський пошук істини. Саме такий зміст має це ключове поняття комунікативного розуму і мирної дискусії, запроваджене Юргеном Габермасом, Карл-Отто Апелем і Дитрихом Бюлером, а також протагоністами комунікативної практичної філософії, зокрема і мною.

¹ Бюлер Д. Відповідальність за майбутнє з глобальної перспективи / Пер. з нім., післямова, прим. Анатолія Єрмоленка. Київ : Стилос, 2014. С. 62.

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА (<i>Олександр ТКАЧЕНКО</i>)	3
--	---

КУЛЬТУРА ДІАЛОГУ	5
<i>(Перший Національний круглий стіл на тему «Культура діалогу», м. Київ, 10 вересня 2020 року)</i>	

Анатолій ЄРМОЛЕНКО

Аргументативний дискурс у культурі суспільного діалогу	7
--	---

Віталій НЕЧИПОРЕНКО

Дорадча демократія для України	21
--------------------------------------	----

ІСТОРИЧНИЙ ПАНТЕОН	35
<i>(Національний круглий стіл на тему «Історичний пантеон» м. Одеса, 24 вересня 2020 року)</i>	

Ігор ЩУПАК

Національні герої в українській історії	39
---	----

Володимир ТИЛЩАК

Переосмислити минуле. Для чого нам політика пам'яті?	45
--	----

Інна ШУГАЛЬОВА

Українські національні герої: Р. Клайман, Г. Джонс, М. Маргерідж, А. Вінербергер — речники правди про голодомор у світі.	53
---	----

Олександр ЛИСЕНКО

Герої — антигерої, «свої — вороги»: глорифікації, дегероїзація і демонізація як інструменти ідеологічного конструювання та соціальної мобілізації в роки Другої світової війни	61
--	----

МОВА	81
<i>(Національний круглий стіл на тему «Мова» м. Харків, 19 жовтня 2020 року)</i>	

Юрій МАКАРОВ

За рибу гроші	84
---------------------	----

Геннадій ДРУЗЕНКО

Що робити з ірландцями?	104
-------------------------------	-----

Олександр КРАСОВИЦЬКИЙ

Мовне питання на книжковому ринку України	109
---	-----

Софія БУТКО

На шляху до рідної мови	117
-------------------------------	-----

ЩАСТЯ ЯК МЕТА	123
----------------------------	------------

*(Національний круглий стіл на тему «Щастя як мета»,
м. Чернівці, 26 жовтня 2020 року)*

Олесь Доній

Концепція «25 сходинок до суспільного щастя» (стислий виклад)	125
--	-----

Олександр Зінченко

Українці — найнещасливіша нація Європи, обох Америк та Австралії	150
---	-----

Володимир Єшкілев

Щастя і час	162
-------------------	-----

Олексій Толкачов

Чи буде щастя в Україні?	166
--------------------------------	-----

Святослав Вишинський

Нещастя як доля. Щастя як мета	176
--------------------------------------	-----

ЕКОЛОГІЯ	185
<i>(Національний круглий стіл на тему «Екологія», м.Кривий Ріг, 9 листопада 2020 року)</i>	

Павло Вишебаба

Про що я говорю, коли говорю про клімат	187
---	-----

Любка Дереш

Екологія, культура, ноосфера	195
------------------------------------	-----

Олена Кравченко

Quo vadis, Україно	209
--------------------------	-----

ВІРА

*(Національний круглий стіл на тему «Віра»,
26 листопада 2020 року, м. Острозь, Рівненської області)*

Ігор КОЗЛОВСЬКИЙ

Особливості розбудови конструктивного міжконфесійного та міжрелігійного діалогу в Україні	218
--	-----

Олександр САГАН

Боротьба православних ідентичностей в Україні та запит на нову якість публічної теології	229
---	-----

Віта ТИТАРЕНКО

Релігійний чинник розбудови українського світу: реалії, перспективи, виклики	244
---	-----

Віктор ЄЛЕНСЬКИЙ

Релігія, Церква і Єдність: українська перспектива	256
---	-----

Тетяна КАЛЕНИЧЕНКО

«Діалог у дії»: майданчик порозуміння та співпраці релігійної та громадської сфер у малих громадах України	266
---	-----

Петро Кралюк

Культурний спадок як чинник налагодження міжконфесійних відносин	273
---	-----

Георгій КОВАЛЕНКО

Відкрите православ'я і новий формат єдності 282

Віталій КУЛИК

«Ренесанс віри» чи нові «темні часи»? 293

МИСТЕЦТВО 313

(Національний круглий стіл на тему «Мистецтво»,
3 грудня 2020 року, м. Полтава

Костянтин Дорошенко

Україна — це культура 316

Тарас Возняк

Феномен Львова: Зміни туристичних потенціалів та стратегій
під час і після пандемії COVID-19 323

Гульнара Бекірова

Геноцид кримськотатарського народу 1944 року
в національній свідомості кримських татар
і створення Музею Пам'яті 334

Олексій Нікітін

Культура та війна: старі проблеми, нові можливості 343

Євген Кострицький, Віра Корнілова

Аналіз відповідності мети і наслідків прийняття Закону
України № 955-VIII від 28.01.2016 «Про внесення змін до деяких
законодавчих актів України щодо запровадження контрактної
форми роботи у сфері культури та конкурсної процедури
призначення керівників державних та комунальних закладів
культури» 351

ПІСЛЯМОВА (Олесь ДОНІЙ) 361